

Motivarea semantică secundară în contextul integrării toponimice

Ana-Maria Prisacaru

Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași

Die *toponymische Integration* definiert den gesellschaftlich bedingten Übergang eines Ortsnamens aus einem Sprachsystem in ein anderes. Im Prozess der Übernahme von Namen im Sprachkontakt kommt es oft zu formalen Umbildungen in der entlehrenden Sprache (besonders durch die Änderung/den Ersatz/die Substitution bestimmter Laute, Phoneme und/oder Morpheme), die die Voraussetzungen für eine Adaption des Ortsnamens auch auf lexikalisch-semantischer Ebene schaffen. Es handelt sich hier um die *sekundäre semantische Motivierung*, die sich durch die Attraktion zum appellativischen Bereich verwirklicht. Anders gesagt, versuchen die Sprecher der integrierenden Sprache, die fremden, undurchsichtigen Ortsnamen durch Angleichung an die vertrauten Wörter semantisch zu „erklären” und dadurch händlicher zu machen.

Integrarea toponimică (toponymische Integration) este parte a *integrării onimice (onymische Integration)*, concept lansat cu ocazia simpozionului internațional „Eigennamen im Sprachkontakt”, desfășurat în noiembrie 1982 la Leipzig. Cadrul larg al discuțiilor purtate de lingviști cu prilejul acestei manifestări științifice a fost cel al integrării onimice rezultate în urma relațiilor interlingvistice, cu privire specială asupra modului în care aceasta se manifestă în domeniul toponimiei. Așa cum sînt definite de E. Eichler și R. Šramek, *integrarea lingvistică* în general și *integrarea toponimică* în special reprezintă trecerea, condiționată social, a unui cuvînt, recte toponim, dintr-un sistem lingvistic în altul (Eichler, Šramek 1984: 9). Ca proces dinamic, integrarea toponimică apare atunci cînd vorbitorii limbii-țintă intră în relație cu un obiect geografic prin preluarea denumirii deja existente în limba-sursă, fiind așadar doar o componentă a comunicării și nu un act independent de denominare (*ibidem*: 17). Cu alte cuvinte, cunoașterea realității geografice, al cărei nume preexistent este preluat și integrat în limba-țintă, nu este obligatorie în orice spațiu de întîlnire a două limbi (Gutschmidt 1984: 24).

Se știe că, sub aspectul arealului, contactul lingvistic poate fi direct, manifestat între limbi vorbite pe același teritoriu, dar și indirect, atunci cînd importanța denotatului determină pătrunderea lui în uzul lingvistic al unei comunități îndepărtate teritorial, uneori chiar prin filiera unei alte limbi. În acest context, se impune distincția între *integrate toponimice* și *exonime*. Cum acestea din urmă

sînt toponime preluate în limba-țintă fără modificări importante, fiind pronunțate, indiferent de specificul limbii integratoare, fie conform pronunției originare (*Bordeaux*), fie conform ortografiei originare (*Paris*), P. Prokop propune ca despre integrare toponimică să se vorbească doar în cazul contactelor lingvistice directe, coareale, care generează fenomene de interferență lingvistică (Prokop 1984: 78). Așadar, rezultatele integrării toponimice sînt doar integratele, acele nume de locuri care sînt adaptate fonetico-grafic și morfo-sintactic la normele limbii integratoare, cunoscînd, eventual, și o etapă de motivare semantică secundară. Pentru cehi, spune Prokop, oiconimul *Schwerin* (capitala landului german Mecklenburg-Pomerania Inferioară), deși pronunțat *Šverîn*, ar fi un exonim, pe cînd *Zvěřín* ar fi un integrat, adaptat fonetico-grafic la normele limbii cehe (*ibidem*).

Integrarea toponimică poate genera, deci, și o adaptare la nivel lexico-semantic, posibilă prin atracția la seria apelativelor limbii integratoare. Cu alte cuvinte, atunci cînd există condiții fonetico-fonologice și morfematice, toponimele opace semantic, a căror componentă apelativică nu este înțeleasă de populația care le-a împrumutat, sînt apropiate de cuvinte din limba-țintă, cu care seamănă sau chiar se suprapun din punct de vedere fonetic. Avem în acest caz un proces secundar, numit în cadrul simpozionului sus-menționat *motivare semantică secundară*, dar și *resemantizare* sau *reinterpretare semantică*. Termenii propuși sînt oarecum derutanți, deoarece s-ar putea înțelege că integratele toponimice primesc în limba-țintă o nouă semnificație. În realitate, nu este vorba despre o revenire la sensul vechi al apelativelor care intră în componența integratelor sau despre reînnoirea semnificației originare a acestora, ci cel mult despre o *semnificație de aparență*. Procesul în discuție este justificat doar de nevoia vorbitorilor limbii-țintă de a „clarifica” semantic un nume topic străin prin apropierea de lexeme care le sînt familiare și de aceea ar fi mai potrivit să se numească *motivare de aparență* (*Scheinmotivierung*; Andersson 1984: 57) sau *pseudosemantizare* (*Pseudosemantisierung*; Witkowski 1984: 58)¹.

Motivarea semantică secundară poate apărea încă din prima fază a contactului lingvistic. Vorbim în acest caz despre *motivare semantică secundară accidentală* (*zufällige* oder *kasuale sekundäre semantische Motivierung*), cînd, în urma adaptării fonetice și, eventual, morfologice, integratele toponimice ajung foarte

¹ Deși în astfel de cazuri se vorbește adesea despre etimologie populară, Th. Andersson preferă să evite această sintagmă, deoarece o consideră restrictivă, oferind prea puține indicii despre modificările formale suferite de un toponim de-a lungul integrării în limba-țintă („da er sehr wenig über den Prozess der Umbildung aussagt”; Andersson 1984: 57). Într-adevăr, ceea ce interesează în analiza *motivării semantice secundare* nu este stabilirea originii numelui topic, a sensului inițial al componente sale apelative, ci modul în care acest toponim a fost (re)ancorat semantic în sistemul limbii integratoare în urma diferitelor faze de adaptare.

repede să sune aidoma unor lexeme din limba-țintă. Pe de altă parte, unele toponime, atestate inițial în limba integratoare cu o formă scrisă asemănătoare celei din limba-sursă, cunosc fenomenul de *motivare semantică secundară conștientă* (*bewusste oder voluntative sekundäre semantische Motivierung*). Forma cu care acestea sînt preluate inițial este resimțită de vorbitori ca fiind străină, suferind modificări ulterioare pînă la integrarea totală în sistemul limbii-țintă (cf. Hengst 1984: 49). Deși linia acestei delimitări este foarte fină, K. Hengst propune totuși o explicație prin exemple (*ibidem*: 68): actualul oiconim german *Kummer* (< soraba veche **Komary*) denotă un caracter accidental al motivării semantice secundare, explicabil prin faptul că atestările acestuia coincid fonetic cu apelativul german *Kummer* „necaz, mîhnire, supărare” încă de la începutul integrării toponimice. În schimb, oiconimul actual *Schmerz* (< soraba veche **Smbrč*) a fost atestat inițial în germană ca *Smorz* (1456), cu varianta grafică *Schmorz*, și abia la 1655 se constată atracția la apelativul german *Schmerz* „durere, suferință”.

Motivarea semantică secundară apare preponderent în urma adaptării unui nume topic străin la normele fonetico-grafice ale limbii integratoare. Astfel, prin substituire/adăugări/suprimări de sunete/grafeme se creează în limba-țintă premisele adaptării integratului toponimic la nivel lexico-semantic. De exemplu, în perioada în care Bucovina s-a aflat sub ocupație habsburgică (1774-1918), în urma unor împrumuturi repetate și biunivoce între germană și română, numele unor sate românești au suferit o discontinuitate la nivelul formei originare, fiind supuse și fenomenului de motivare semantică secundară. Este vorba despre oiconimul *Crănicești*, atestat la 1490 ca provenind de la supranumele *Crainicul* (DRH, A, III: 135). Acesta a fost preluat inițial în germană într-o formă apropiată de cea românească: *Kraynicest* la 1775 (TTRM, I₄: 105/2), *Kraynicestj* la 1781 (TTRM, I₁, 495/1). Ulterior a suferit o adaptare fonetică mai accentuată, prin reducerea diftongului descendent *-aj-* la *-a-* și substituirea velarei surde *c* cu perechea sa sonoră *g*: *Granitschestie* la 1785 (*ibid.*). Această ultimă formă a fost preluată din nou de vorbitorii români ca *Grănicești*, toponimul suferind o motivare semantică secundară prin atracția la apelativul *graniță*. Un alt caz de integrare repetată și biunivocă, rezultată în urma interferenței lingvistice româno-germane din zonă, îl oferă toponimul *Cîrlibaba*. Acesta a fost atestat la 1551-1552, în documente românești, în forma *Cîrlibahul* (DRH, A, VI: 116), care trădează o adaptare fonetică (cu *-a-* pretonic închis la *-î-* și eliminarea nexului consonantic *-ls-*) și grafică (redarea în română a grupului consonantic german *ch* prin *h*), ba chiar și o motivare semantică secundară parțială a hidronimului german

originar *Karlsbach* „Pîrîul lui Karl”². Forma actuală, *Cîrlibaba*, apărută în urma asimilării consonantice progresive (*Cîrlibah* > *Cîrlibab*) și a atașării sufixului moțional *-a* ca reflex al adaptării morfologice la entopicul *vale*, poate fi privită și ca o definitivare a reinterprețării semantice a toponimului originar în română, explicabilă prin atracția paronimică a substantivului german *Bach* „pîrîu” la apelativul românesc *babă*³. În 1775, varianta *Cîrlibaba* este reintegrată în germană în forma tautologică *Bach Kirlibaba* (TTRM, I₄: 50/2).

Alte două exemple de motivare semantică secundară sînt preluate din toponimia de pe valea mijlocie a Troțușului, așadar dintr-o zonă marcată de contactul lingvistic româno-maghiar. *Bîrzăuța*, toponim care desemnează afluentul drept al Uzului și un oronim din apropiere, a fost preluat de secuii din zonă în forma *Bardocza*, adaptată fonetico-grafic la normele limbii maghiare. Ulterior, aceasta a fost reintegrată în sistemul limbii române ca *Borduța/Bărduța*, posibil prin atracție la substantivul *bărdiță* sau la seria apelativelor derivate cu sufixul diminutival *-uța*. Discontinuitatea formală și reinterprețarea semantică sînt relevate și în cazul toponimului *Măgheruș*. Într-o primă fază, forma maghiară originară *Mogyoros* „cu aluni” a fost preluată în română ca *Moghioroș*. Probabil că aceasta a fost resimțită de vorbitorii români ca fiind străină, deoarece integrarea toponimică a continuat pînă la adoptarea formei actuale, anume *Măgheruș*. Paronimia dintre *Mogyoros* „cu aluni” și *Magyaros* „maghiar”, favorizată și de situarea toponimului la limita ținutului unguresc, dar și evoluția fonetică a etimonului maghiar în limba română, „au putut conduce – cel puțin la nivelul toponimiei oficiale – și la încărcarea celor două toponime, magh. *Mogyoros* și rom. [*Măgheruș*], cu o conotație [numită] etnică” (Cojocaru 2005: 67).

Motivarea semantică secundară prin atracția la seria apelativelor se manifestă și în cazul numelor topice autohtone, care nu sînt rezultatul unui contact lingvistic frontal. De exemplu, oiconimul *Broscăuții* (județul Botoșani), derivat ucrainean de la baza antroponimică *Boris(ko)* cu sufixul colectiv *-owci*, nu are atestări vechi, însă este explicat în MDTM prin analogie cu satul omonim din județul Storojineț, care a fost atestat ca *Borisovo selo* „satul lui Boris” la 1448, ca *Boriscouți* la 1456, *Boriscăuți* la 1616, *Boroscăuți* la 1735, după care a devenit *Broscăuți* prin asociere cu apelativul *broască* (MDTM, ms.). Oiconimul *Gherăieștii* (județul Neamț) provine de la supranumele maghiar *Biró* „judele”, fiind atestat la 1552 ca *Birăeștii*. După palatalizarea labialei *b + yot* > *g*, această formă inițială a cunoscut o serie de transformări (**Ghirăeștii* > *Ghirăieștii* și *Ghireeștii* > *Ghereeștii* >

² Probabil hidronimul, atestat ante 1600, provine din prima etapă de colonizare cu populație germană a Galiției, începută în secolul al XIII-lea. Germanii au coborît și în nordul Bucovinei românești actuale, unde se află toponimul în discuție (TTRM, I₄: LIV).

³ Această atracție paronimică a cauzat apariția unei etimologii populare fanteziste: de la o *babă cîrligă*, „care mergea cîrligată de șale”, pe care ar fi găsit-o aici industriașul Anton Manz atunci cînd a întemeiat colonia Mariensee (NALR-DATE: 30).

Ghereștii), oiconimul actual explicându-se prin atracție paronimică la apelativul *gheară* (*ibidem*). Satul *Scobinții* (județul Iași) a fost atestat inițial în forma *Scubinții* (1587), justificată de antroponimul ucrainean *Skuba* care i-a stat la bază. Forma actuală, cu *-o-* tematic, a rezultat prin atracția paronimică a verbului *a scobi* (*ibidem*). La baza oiconimelor *Sulița* (județul Botoșani) și *Moldova-Sulița* (județul Suceava) stă etimonul ucrainean *sel'ce*, diminutiv al lui *selo* „sat”, care a fost adaptat în română în forma probabilă **sălță* > *sîlță* (cf. *Staro-Sîlța*), fiind atras în final la substantivul *suliță*, după ce populația locală „a pierdut conștiința legăturii etimologice cu tema slavă” (Jordan 1963: 375). Toponimele românești de tipul *Gîrbova*, *Gîrbovița*, *Gîrbovățul*, *Gîrbovana* etc. sînt explicate prin atracția etimonului slav *vrûba* „salcie” > *vûrbova* „loc cu sălcii” la adjectivul românesc *gîrbov*, *-ă* (*ibidem*: 100). Uneori sînt adaptate doar părțile finale ale numelor topice străine, fie ele sufixe sau termeni ai unui compus toponimic. *Mădîrjacul* (județul Iași) provine din numele de persoană *Mădîrjac* (< magh. *Madárszák* „sac de păsări”), în care finala *-jac* a antroponimului este atrasă la apelativul românesc *jac* „jaf” (MDTM, ms.). În toponimia Banatului avem exemplul oiconimelor *Fofeldea* < germ. *Hochfeld*, *Hărăscrac* < magh. *Harasztkerék*, *Gorilaș* și *Năgoslaș*, provenite din **Gorin Laz* „Lazul lui Gore”, respectiv **Negosin Laz* „Lazul lui Neagos” (Ioniță 1982: 59). În cazul toponimelor *Feldioara* (< magh. *Feldvár*), *Timișoara* (< magh. *Temesvár*), *Jdioara* (< magh. *Sydovár*), sufixul *-oara* este reflexul românesc al apelativului maghiar *vár* „cetate, oraș”, în ultimul exemplu sincoparea vocalei *-i-* din forma inițială *Jidioara* explicându-se prin influența apelativului *jder*, pronunțat în graiul bănățean *jdior* (*ibidem*: 60). *Mîndruloc* (Arad) este redarea în română a compusului maghiar *Mondorlak* (Jordan 1963: 372). La fel, maghiarul *Baromlak* a generat în limba română toponimul *Vorumloc(ul)* din zona Mediașului (*ibidem*: 375). În sintagma toponimică *Oarba de Mureș* (< magh. *Marosorbó*), *oarba* este adaptarea românească a maghiarului *orbó* (< slav. *vrbov*), prin apropiere de adjectivul feminin *oarbă* (*ibidem*: 372). În *Sășăuș* (< magh. *Szászahús* = germ. *Sachsenhausen*), sufixul se explică prin analogie cu derivatele în *-uș* (*ibidem*: 374).

Adaptarea semantică a toponimelor în context interlingvistic se întîlnește preponderent în limba scrisă, fiind deseori urmarea activității scriitorilor de cancelarie, a funcționarilor sau a cartografilor, care „corectează” numele topice preluate dintr-o limbă-sursă pornind de la apelativele limbii integratoare. Un exemplu relevant în această privință ne este oferit de Hüttenbach în spațiul alpin estic, unde un masiv muntos este înregistrat pe hartă ca *Der hohe Student* „studentul înalt”. Fără îndoială, spune lingvistul, la bază se află adjectivul slovenesc *studen* „rece”, desemnînd probabil o pășune răcoroasă sau un rîu rece. Forma *Student* „student”, cu *-t* anorganic, total nepotrivită pentru a denumi un obiect geografic (aidoma formelor deja amintite *Kummer* și *Schmerz*), este

indiscutabil rezultatul cartografiilor⁴ (Hüttenbach 1984: 61). Intervenția oficialităților este un alt factor care a determinat adesea, din rațiuni mai ales politice, impunerea într-o anumită zonă de contact lingvistic a unei nomenclaturi topice oficiale artificiale, fără nicio legătură cu semnificația originară a toponimului înlocuit. O situație dusă la extrem în acest sens a existat în Bucovina, unde, printr-un decret-lege emis în 1942 în vederea reromânizării toponimiei din această regiune, numele străine ale unor sate și comune au fost înlocuite cu denumiri românești artificiale, alese „după ureche” doar pe baza unor asemănări formale. Cele mai multe dintre localitățile afectate de această schimbare sînt astăzi pe teren ucrainean: *Stracova* → *Strachina* (județul Botoșani), *Capilauca* → *Capu Luncei*, *Crivița* → *Grivița*, *Curgani* → *Curcani*, *Suhoverca* → *Suveica*, *Vijnița* → *Vișinița*, *Vilaucea* → *Valea Luncei*, *Zelena* → *Elena* (cf. TTRM, I₁: LVIII).

Motivarea semantică secundară este un fenomen detectabil nu doar la preluarea unui toponim din limba-sursă în limba-țintă, ci se poate realiza chiar în interiorul limbii-sursă, într-o fază tîrzie a acesteia, fără acțiunea contactului între limbi. În cadrul relațiilor lingvistice germano-cehe, microtoponimul ceh *Nastarosti* (din cadastrul orașului Kadaň) traduce numele topic german *Auf der Sorge*. Forma actuală a acestuia nu are nimic a face cu apelativul *Sorge* „grijă, îngrijire”, ci cu substantivul *Zarge*, care în germana medie de sus desemna marginea unei păduri față de ogor și care a dispărut cu timpul, favorizînd atracția la un cuvînt care sună asemănător (cf. Prokop 1984: 82).

Bineînțeles, motivarea semantică secundară, prin care toponimele opace sînt asociate unor lexeme familiare vorbitorilor unei limbi, este un proces valabil nu doar pentru nume topice străine, ci și pentru construcții autohtone. Th. Andersson discută despre toponimul *Schmerz*, a cărui formă sorabă originară, ⁺*Smbrč*, a fost redată inițial în germană prin *Smorc* (1456). Forma actuală, omonimă cu substantivul *Schmerz* „durere”, s-a impus mult mai tîrziu (Andersson 1984: 56). Diacronic privind, nu se mai poate vorbi despre modificarea unui nume străin, deoarece forma intermediară *Smorc* a fost preluată în germană, menținîndu-se o vreme în nomenclatura topică nemțească. Astfel de modificări de dată relativ recentă (*Smorc* > *Schmerz*) se realizează *postintegrativ*. Prin urmare, ele nu trebuie distinse de modificarea unui toponim autohton, care devine neinteligibil prin ruperea de numele comun corespunzător, așadar „își pierde sprijinul pe care îl avea mai înainte în apelativul omonim și trebuie să-și caute alt sprijin, în cuvinte încă vii, asemănătoare cu el din punct de vedere fonetic, dar deosebite ca sens” (Jordan 1963: 367). Pentru acest din urmă caz, Andersson ne oferă exemplul numelui unui sat suedez din landul Uppland, anume *Vedyxa*, care provine din *Vidhusa*, formă din vechea suedeză compusă din *vidher* „pădure” și *hus* „casă”.

⁴ Lingvistul precizează că nu poate fi vorba despre o etimologie populară, deoarece acest cuvînt, *Student*, nu apăsra în uzul lingvistic al populației bavareze.

Oiconimul actual corespunde formal unui apelativ suedez, *vedyxa* „topor”. Pentru că forma originară a numelui topic s-a depreciat de-a lungul timpului, s-a ajuns, prin atracție la seria apelativelor, la o formă nouă, total nepotrivită pentru a desemna o realitate geografică, însă ușor de memorat și de folosit de către utilizatori (Andersson 1984: 56).

După cum se poate observa, în condiții de contact lingvistic, în urma diferitelor etape de integrare toponimică din limba-sursă în limba-țintă, un nume topic concret poate fi rezultatul unui lanț întreg de modificări. De exemplu, localitatea actuală *Rokle* din districtul ceh Chomutov este atestată inițial ca *Radkowicz* (1367), avînd la bază un antroponim. Din cauza înțeleșului opac, toponimul a fost preluat în germană ca *Rachel* (vechea formă diminutivală a substantivului *rahto* din germana de sus, actualul *Rachen*, care în dialectul din nord-vestul Boemiei desemna metaforic o vale strîmtă), cunoscînd astfel o motivare semantică secundară. Numele a fost preluat de cehi prin traducere conformă ca *Rokle*. Așadar, între oiconimul *Radkowicz* și varianta lui actuală nu există continuitate (Prokop 1984: 81). Deși numele topice motivate semantic secundar se impun definitiv în nomenclatura oficială și în uzul lingvistic al unei comunități, fiind uneori evidențiate și extralingvistic⁵, analiza diacronică a acestor toponime, susținută de atestări istorice sau de alte informații clarificatoare, face posibilă recurența onomastică, scoțînd la iveală forme și sensuri de odinioară, care nu de puține ori sînt total surprinzătoare.

Bibliografie

- Andersson, Th., *Sekundäre semantische Motivierung*, în *SPRACHKONTAKT*, p. 55-57.
Cojocaru, Vlad, *Toponimia văii mijlocii a Trotușului. Dinamica structurilor toponimice*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2005.
Eichler, E., Šramek, R., *Thesen zur toponymischen Integration*, în *SPRACHKONTAKT*, p. 9-18.
Gutschmidt, K., *Zu extralinguistischen Aspekten der Integration, Bemerkungen zur Bedeutungsproblematik*, în *SPRACHKONTAKT*, p. 23-25.
Hengst, K., *Integrationsprozesse von Substratponymie ins System der Superstratsprache*, în *SPRACHKONTAKT*, p. 46-51.
Hüttenbach, F. Lochner von, „Unmotivierte” *Übernahme von Namen, Beispielmateriale zur sekundären semantischen Motivation*, în *SPRACHKONTAKT*, p. 61-62.
Ioniță, Vasile, *Nume de locuri din Banat*, Editura Facla, Timișoara, 1982.
Iordan, Iorgu, *Toponimia românească*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1963.
Prokop, P., *Anwendungsbereiche des Terminus Integration, Zur Rolle der Exonyme, Inhalt der Integrationslehre*, în *SPRACHKONTAKT*, p. 77-84.

⁵ Orașul *Radkersburg* (Știria) are o roată (germ. *Rad*) pe stemă, deși oiconimul este atestat la 1211 ca *Rategoispurch* și provine de la antroponimul slav *Ratigoj*. *Kitzbüchel* (Tirol) are un ied pe stemă (germ. *Kitz*), deși numele localității își are originea în antroponimul german *Hizo*, *Hitzo* (cf. Hüttenbach 1984: 62).

Witkowski, T., *Zur Terminologie bei der Darstellung der sekundären semantischen Motivation*, în *SPRACHKONTAKT*, p. 57-58.

Sigle

DRH, A = *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, Editura Academiei Române, București, 1975 și urm.

MDTM = *Micul dicționar toponimic al Moldovei. (România)*, Iași (ms.).

NALR-DATE = *Noul Atlas Lingvistic al României. Moldova și Bucovina. Date despre localități și informatori*, Editura Academiei Române, București, 1987.

SPRACHKONTAKT = *Sprachkontakt im Wortschatz. Dargestellt an Eigennamen. Thesen und Diskussionsbeiträge zum Internationalen Symposium „Eigennamen im Sprachkontakt“ vom 17.-18. November 1982*, Karl-Marx-Universität, Leipzig, 1984.

TTRM, I₁₋₂ = *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, partea 1 și partea a 2-a (coordonator Dragoș Moldovanu). *Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale 1772-1988*, Editura Academiei Române, București, 1991-1992.

TTRM, I₄ = *Tezaurul Toponimic al României. Moldova*, vol. I, partea a 4-a: *Toponimia Moldovei în cartografia europeană veche (sfârșitul secolului al XIV-lea - 1789)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2005.